

Попова О. В.,
Сумський державний університет

ДИНАМІЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ НОРМ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

У статті вивчається співвідношення імперативних та диспозитивних характеристик норм літературної мови з актуалізацією домінуючої ролі останніх; ілюстративно обґрунтовується твердження про наявність варіативності в рамках мовної норми, матеріалом якої виступають як елементи даної мовної системи, так і ксенізовані елементи.

Ключові слова: мовна норма, літературна мова, імперативний, диспозитивний, узуальний, оказіональний, мовна система, структура мови.

В статье изучается соотношение императивных и диспозитивных характеристик норм литературного языка при актуализации доминирующей роли последних; иллюстративно обосновывается утверждение о наличии вариативности в рамках языковой нормы, материалом которой выступают как элементы данной языковой системы, так и ксенизованные элементы.

Ключевые слова: языковая норма, литературный язык, императивный, диспозитивный, узуальный, окказиональный, языковая система, структура языка.

The article deals with the correlation of imperative and dispositive characteristics of literary language norms by the prevailing role actualization of the last; with the illustrative exemplifying of variety existence within language norm, which can be formed both by means of the given language system elements and by xenitized elements.

Key words: language norm, literary language, imperative, dispositive, usual, occasional, language system, language structure.

Не зважаючи на різні підходи до вивчення поняття літературної норми, вчені-лінгвісти (як то Горбачевич К. С., Іцкович В. А., Пилинський М. М., Крисін Л. П., Валгіна Н. С., Бялик В. Д., Колоїз Ж. В. та інші) одноставні в тому, що норма – це складне діалектичне утворення.

Предметом дослідження даної статті виступає варіативність структурних елементів англійської мови, що є маркером виходу за межі вимог літературної норми, як один з чинників подальшої кодифікації узуального та оказіонального.

Об'єктом є мовна система як фундаментальний елемент існування національної мовної свідомості та базисна характеристика мовної норми.

Актуальність обраної тематики зумовлена сучасним соціальним, економічним, політичним спрямуванням до глобалізації, високими темпами науково-технічного розвитку суспільства, що вимагає вербалізації, максимального залучення можливостей мовної системи, використання ксенізованих утворень, які базуються на неминучій гетерогенності англійської літературної мови. Тож, завданням даної статті є вивчення аспекту стабільності, консервативності системи та структури мови; дослідження мовного матеріалу, що слугує будівельним елементом оказіональних та узуальних утворень; з'ясування місця мовної системи та норми в суто лінгвальному та антропоцентричному спрямуванні.

В.А. Іцкович в роботі “Языковая норма” називає два типи мовних норм (норми, зумовлені системою мови, та норми, зумовлені структурою мови [3]), які вчений виводить, орієнтуючись на суто лінгвальну будову. Таке розмежування дає змогу говорити про наявність імперативності та диспозитивності норм в рамках мовної системи. “Норми, зумовлені системою мови, – це норми, які визначаються системою конкретної мови, на відміну від інших мов. Ці норми обов'язкові, і їх порушення означає вихід за межі можливостей системи” [1, с. 167]. Тож, дотримання вимог, які ставить сама мовна система, виступає однією з основних умов, за наявності якої можна вести розмову про існування норм даної мови. “Норми, зумовлені структурою мови, накладають обмеження на можливості системи. Вони також є обов'язковими, але відступ від них не завжди є таким очевидним, як порушення першого типу” [1, с. 168]. Тому, норми, зумовлені структурою мови, виявляються менш категоричними. Більше того, саме структурні елементи, як складові мовної системи, допускають наявність варіантів за умов залучення когнітивно-синонімічних елементів в межах даної мовної системи і у такий спосіб виявляють “системні можливості мови”, які подаються з посиланням на плин часу і, як результат, виникають паралельні форми.

And I – I agree with many of the issues that she brings up. But I believe – I don't – I don't see her as running for president [13].

As the Republican campaign of running for the presidency begins to come into focus, a lot of attention is going to be paid to what the candidates say [13].

В двох прикладах вжито одну і ту ж конструкцію, в одному і тому ж лексичному значенні, але в дещо відмінних формах (*running for president – running for the presidency*), коли пріврівнюється абстрактне поняття *presidency* на позначення неживого до конкретного *president* на позначення живого.

“They are more interested in politics than they are in solving the problems,” Mr. Obama told CNN's Wolf Blitzer in an interview Wednesday [13].

President Obama pulled up to a bucolic community college here in his \$1.1 million black armored bus on Tuesday and ... [12http://www.nytimes.com/].

При використанні назв днів тижня в якості обставини часу відповідно до граматики англійської мови зазвичай вживається прийменник *on*, тим не менш, дане правило, як показує приклад, може ігноруватись.

The Obama administration keeps strangling businesses in red tape ... The Obama administration is hanging one regulatory albatross after another around the private sector's neck [11].

Два речення звернені до одного і того ж денотата (*businesses* чи *private sector*), наповнені експресією, мають схоже образне значення, оскільки сигніфікативне значення на рівні контенціонала у випадку лексем *to strangle* та *albatross around neck* перетинаються, проте за формою це значення набуває абсолютно різного втілення. Для досягнення такого ефекту у даному контексті адресант вдається до метафоричного вживання лексики із залученням стійких виразів *keeps strangling businesses in red tape* та *hanging one regulatory albatross after another around the private sector's neck*, причому в обох випадках спостерігаємо персоніфікацію економічного поняття “малий бізнес”.

На граматичному рівні в рамках варіативності можемо констатувати факт застосування морфологічних чи синтаксичних конструкцій за аналогією (родовий чи присвійний відмінок іменника на позначення неживого *world's*, що є властивістю синтетичних мов; чергування однини та множини в межах граматичного значення іменника на позначення збірного поняття *the U.S. is – our*), порушення існуючих граматичних правил, що демонструє наближення до розмовного варіанту мови:

The world's biggest bond investment fund PIMCO announced last month that it was dumping U.S. Treasury bonds. The head of PIMCO, Bill Gross, one of the world's preeminent debt investors, warned that the U.S. is in serious risk of default with our trillion dollar deficits and no end in sight [11].

У висловлюванні Сари Палін, претендента на посаду Президента США в 2012р., іде нівелювання правил вживання граматичної категорії узгодження часів, адже в першому реченні дотримання цих правил продемонстровано, а в другому – проігноровано.

Запропоновані приклади демонструють паралельне вживання варіантних лексико-граматичних форм, кожна з яких є зразком відхилення від вимог граматичних та лексичних норм чи зразком значеннєвого вторинного на шарування, але в будь-якому разі адресант діє в межах можливостей мовної системи.

Пилинський М.М. в аспекті даного питання дає своє схематичне бачення (схем. 1). Лінгвіст тлумачить поняття “норма” ширше за поняття “мовна система”, при цьому ставлячи мовну систему в основі, корені формування норми літературної мови: “Цілком природно, що “система” в такому розумінні повністю входить і в поняття “літературна норма”, бо всі основні, суттєві, “системні” ознаки в першу чергу неминуче будуть відібрані як “правильні і зразкові”” [5, с. 93].

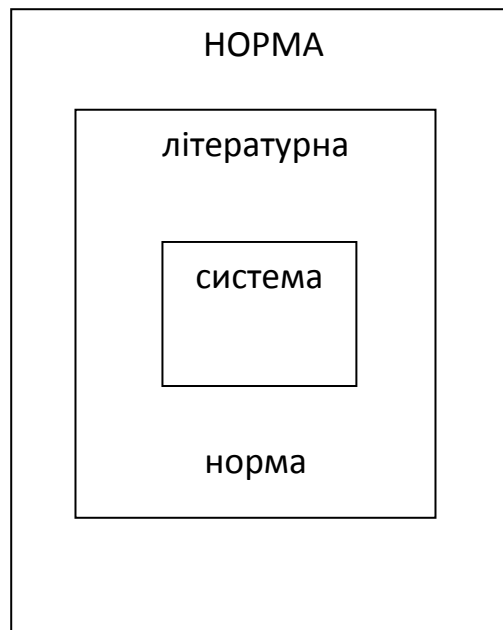

Схема 1

[5, с. 93].

У такий спосіб досліднику вдається пояснити багатство лінгвістичних явищ (на фонетичному, лексичному, граматичному рівнях), які залишаються в межах літературної (кодифікованої) норми чи норми в широкому сенсі розуміння, сягаючи своїм корінням мовної системи, функціонуючи в рамках даної системи, але при цьому відкритих до варіації, продиктованої екстралінгвістичними та інтерлінгвістичними факторами.

Разом з тим, зважаючи на історичні фактори, сучасну тенденцію до глобалізації, не варто виключати і явища ксенізації, проникнення структурних компонентів однієї мовної системи до іншої, в результаті чого з'являється потреба вести розмову про гетерогенність літературної мови.

I think every program needs to stand the sunshine of righteous scrutiny. Whether it's Social Security, whether it's Medicaid, whether it's Medicare. You've got \$115 trillion worth of unfunded liability in those three. They're bankrupt. They're a Ponzi scheme [10].

Слова *Medicaid*, *Medicare* демонструють специфіку американського варіанту англійської мови (*Medicare – a system by which the US government helps to pay for the medical treatment of old people; Medicaid – a system in the US by which the government helps to pay the cost of medical treatment for poor people* [9, с. 1025]). Словосполучення *Ponzi scheme* на позначення економічного поняття “фінансова піраміда” є вже утворенням від італійського прізвища *Ponzi* (after Charles Ponzi (1882 – 1949), Italian-born speculator who organized such a scheme [7]). Більше того, за своїм фонетичним складом та орфографією *Ponzi scheme* є типовим прикладом виходу за межі можливостей

системи англійської мови, оскільки буквосполучення “nzi” у кінці прізвища властиве мовам романської групи, а буквосполучення “sch” представляє запозичення з давньогрецької.

Тож, всебічно досліджуючи питання мовної норми та її варіантів, необхідно враховувати не лише внутрішньомовні чинники, а й екстралінгвістичні, як то економічний, політичний, культурний рівень розвитку народу, який є носієм даної літературної мови, та інтерлінгвальні, які можуть підштовхнути до варіювань, що виходять за межі системи даної літературної мови. Для підтвердження взаємодії різних чинників при утворенні лексичних одиниць достатньо проаналізувати американські географічні назви, хоча в такому разі мова не іде про варіативність, тим не менш вихід за межі системи англійської мови можна помітити:

Perry's three-day visit takes him to Waterloo today; the State Fair in Des Moines on Monday, in addition to visits to Iowa City and Cedar Rapids, and; stops in Cedar Rapids, Dubuque and Walcott on Tuesday[10].

У плані агітаційного туру кандидата на пост Президента США в 2012 Ріка Перрі подається перелік міст, фонетична, лексична і навіть граматична структура деяких (*Des Moines, Dubuque*) не збігається з вимогами відповідних рівнів в системі англійської мови, що свідчить про їх належність до лексичної групи варваризмів (*Des Moines – city in Iowa, U.S., named for French Rivière des Moines, the river that flows past it* [7]; *Dubuque – one of the oldest cities in the state, it was named for Julien Dubuque, the first permanent settler to what is now Dubuque who was a Quebecois pioneer, who arrived in 1785; the region was first explored and claimed for France* [8]). Враховуючи історичні умови, за яких формувалась американська англійська, наявність подібних варваризмів виявляється прийнятним і доволі розповсюдженим явищем.

Беручи до уваги усі запропоновані твердження та зважаючи на поліаспектність питання формування та функціонування мовної норми, вважається цілком доцільним переглянути схему взаємозалежності понять “система”, “літературна норма”, “норма”, запропоновану М. М. Пилинським:

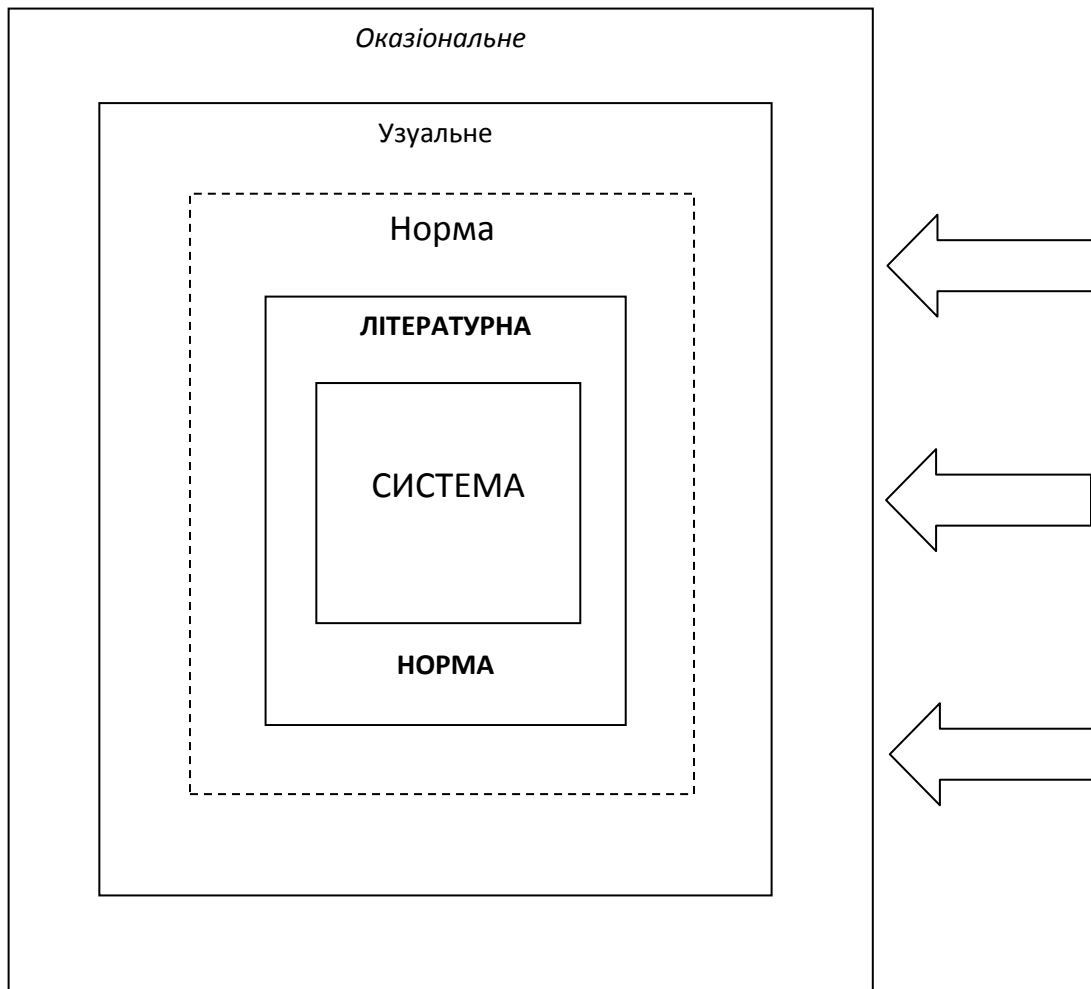

Схема 2

Таке схематичне зображення виявляється точнішим, адже враховує різношаровість чинників, які спричиняють появу варіантів, що, в свою чергу, надалі претендують на місце в рамках нормативних явищ в межах мовної системи. У поданій схемі мовна система залишається базисом існування будь-якої конкретно узятій мови, а літературна норма, норма, узуальне та okazіональне черпають будівельний матеріал саме з багатства можливостей, закладених в мовній системі. Шар “норма” узятो в широкому розумінні сенсу даного терміну, коли можна вести розмову про нормативність некодифікованих елементів за рахунок їх розповсюженості та вживаності, коли мовна норма утворюється в реальній практиці мовленнєвого спілкування, відпрацьовується та закріплюється в сус-

пільному вживанні як узус [2]. Таке тлумачення дає підстави розділяти шари “норма” та “узуальне” пунктиром, адже вони надто тісно пов’язані один з одним. Тим не менш, ставити знак рівності між даними термінами буде неправильним, оскільки норма у мові, враховуючи широкий спектр розуміння, зберігає функції “фільтра” [6, с. 15], відбираючи найпоширеніші, визнані зразки із загальної узуальної практики. Останній шар представляють оказіоналізми, які і є першоджерелом виникнення будь-яких варіативних форм. А вже оказіональне утворюється під впливом найрізноманітніших чинників, які можуть бути породженими як екстралінгвістичними факторами, так і впливом іншої мовної системи, тобто інтерлінгвальними явищами, чи їх сукупністю.

Запропоноване схематичне пояснення дає змогу, з одного боку, оперувати виключно лінгвальними категоріями і показати ланцюговий взаємозв’язок “система” → “літературна норма” → “норма” → “узуальне” → “оказіональне”, з іншого боку, вбачаючи не лише мовні категорії, а й розуміючи когнітивну глибинність зазначених термінів, розглядати їх антропоцентрично, рухаючись у зворотному напрямку: “оказіональне” → “узуальне” → “норма” → “літературна норма” → “система”, – де кожен наступний крок символізує прагнення мовця до правильності мовлення, обмеження, що його накладає потреба життя в суспільстві. За словами Ж.В. Колоїз “норма нейтралізує індивідуальне свавілля в мовленні..., аби утримати мовлення, а разом з ним і мову у відносно стабільній однаковості, що гарантує загальнозрозумілість мовлення та мови” [4, с. 5]. Останньою ланкою у такому баченні виступає “мовна система”, яка в останню чергу переживає змін чи доповнень, коли варіантні форми чи новоутворення доведуть свою правомірність та значущість, пройшовши усі попередні шари.

Таким чином, ступінь стабільності норм літературної мови – це достатньо невизначена величина, що зумовлюється структурою мови, розмаїттям історичних ситуацій, в яких формується та функціонує дана літературна мова. Стабільність виявляється однією з характеристик норми поряд з тенденцією до диференціації варіантних реалізацій в функціонально-стилістичному та територіальному планах. У такому розумінні нормативність передбачає стабільність літературної норми; зберігає схильність до варіативності мовних засобів, в результаті чого мовна норма не стоїть на перешкоді функціональних та стилістичних відмінностей; не сприяє поглибленню відмінностей між усною та письмовою формами мови. Все це є доказом безперервності нормалізаційних процесів, що торкаються усіх рівнів мовної системи, адже злагодженість та взаємозв’язок структурних компонентів забезпечують гармонійне існування системи, в цілому. Тож, вивчення питання мовної норми потребує дослідження інтралінгвістичних аспектів мови з урахування позамовних факторів.

Література:

1. Бялик В.Д. Генезис лексичних інновацій як результат еволюції мовної норми / В. Д. Бялик // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – 2007. – С. 167-170.
  2. Валгина Н. С. Активные процессы в современном русском языке : Учебное пособие / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2001. – 304 с. – Режим доступу: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook050/01/part-002.htm#i28>
  3. Ицкович В. А. Языковая норма / В. А. Ицкович. – М. : Просвещение, 1968. – 98 с.
  4. Колоїз Ж. В. Антиномія оказіональності / узуальності і мовна норма / Ж. В. Колоїд // Вісник Харківського національного університету зд. В. Н. Здари. Серія “Філологія”. – 2009. – № 846. – Випуск 56. – С. 3-6.
  5. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль / М. М. Пилинський. – К. : Наук. Думка, 1976. – 288 с.
  6. Струганець Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття / Л. Струганець. – Тернопіль : Астон, 2002. – 352 с.
- Довідкова література:
7. Етимологічний електронний словник on-line – Режим доступу: <http://www.etymonline.com/>
  8. English on-line Encyclopedia – Режим доступу : <http://www.answers.com/topic/>
  9. Longman dictionary of contemporary English / [director Della Summers]. – 4th edition. – Edinburgh : Pearson Education Limited, 2005. – 1950 p.
- Ілюстративний матеріал:
10. Page of Rick Perry [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.rickperry.org/> Page of Sarah Palin [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.sarahpac.com/posts/conquering-the-storm>
  11. Page of Sarah Palin [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.sarahpac.com/posts/conquering-the-storm>
  12. The New York Times [Електронний ресурс]. – Режим доступу до газети: <http://www.nytimes.com/>
  13. The New York Times Blog [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://thecaucus.blogs.nytimes.com/2011/04/25/best-political-quotes-of-the-weekend-9/>